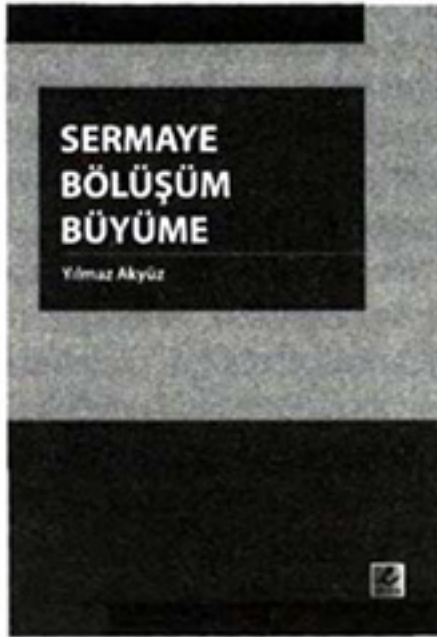

Önemli Bir Başvuru Kaynağı: Sermaye, Bölüşüm, Büyüme

Korkut Boratav*

Politik İktisat Geleneğinde Kuramsal Bir Yapıt

İktisat kuramı üzerinde Türkçe yazılmış en önemli yapıtlardan biri, Yılmaz Akyüz'ün Sermaye, Bölüşüm, Büyüme ilk baskısından otuz üç yıl sonra tekrar ve değiştirilmeden yayımlandı. (Ankara 2009, Eflatun Yayınevi).

Kitap hakkında temel değerlendirmemi peşinen belirteyim: Batı iktisat yazınında dahi pek az benzeri olan bu kitabı, iktisadi öğrenmek isteyen ve öğreten herkes için vazgeçilmez bir kaynak; kapsam ve düzey bakımından çok önemli bir yapıt olarak görüyorum. İlk yayınından otuz üç yıl sonra aynen yeniden basılan kitabın kesinlikle eskimediğini;

dahası, bugünlerde hızla güncelleşeceğini düşünüyorum.

Yılmaz Akyüz'ün kitabının, iktisat öğretisinin evrimi içinde "politik iktisat" diye adlandırılan geleneğe oturduğunu söyleyebiliriz. Bu geleneğin kapsamını en iyi açıklayan metin, bence, klasik politik iktisadının kurucularından David Ricardo'nun Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri başlıklı dev yaptında yer

* AÜ SBF

alır: “Yeryüzünün hasılası, topluluğun sınıfları arasında, yani toprağın sahibi, sermaye stokunun sahibi ve onu işleyen işçiler arasında paylaşılır. Yeryüzünün tüm hasılasının bu sınıflardan herbirine rant, kâr ve ücret adları altında tahsis edilecek payları önemli farklılıklar gösterir. Bu bölüşümü düzenleyen yasaları belirlemek, politik iktisadın ana sorunudur.” Bu kapsam çerçevesi, bölüşümü, politik iktisadın tek inceleme alanı olarak alan aşırı bir sınırlama olarak görülebilir. Ancak, yapıtının tümüyle Ricardo, bölüşüm analizinin, ancak, değer ve büyüme çözümlenmeleriyle iç içe, birbirinden ayrışması çok güç bir bütünlük içinde sürdürülebileceğini göstermiştir. Dolayısıyla değer, bölüşüm ve büyüme eksenleri üzerine kurulmuş olan bir politik iktisat geleneği, tüm klasik okul (ve Marx) tarafından benimsenmiş ve sürdürülmüştür.

Çok sonraları, klasik iktisat okulunun gündemini belirleyen bu çerçeve, neoklasik iktisat akımı tarafından reddedildi. Bu akım, iktisadın ana uğraşını, “kıt kaynakları sınırsız ihtiyaçlar arasında tahsis sorunu” olarak tanımladı. Bu tanım, günümüzün iktisat eğitimine de giderek egemen oldu. Yılmaz Akyüz’ün kitabı ise, iktisat öğretisinin klasik geleneğini sürdürüyor. Gündemi, kapsamı kitabın başlığında ifade ediliyor: Sermaye (değer)¹, büyüme ve bölüşüm.

Yılmaz Akyüz kuramsal iktisadın bu üç temel konusunun, iktisadî düşünce tarihinin üç ana okulu, klasik ekonomi politik, neoklasik iktisat ve Keynes’gil akım tarafından nasıl ele alındığını inceliyor. Kitap, bu üç okulun kurucularının kapsandığı ilk üç kısımla; aynı okulların sonraki (çoğunlukla 1950-sonrasına ait) uzantılarını “çağdaş” sıfatı altında toplayan son üç kısım olmak üzere altı ana bloka ve yirmi dört bölüme ayrılıyor. Genel olarak “geleneksel” ve “çağdaş” yaklaşımları içinde ele alınan her okul, temel konular, tema’lar çerçevesi içinde (ana hatlarıyla değer/fiyat, sermaye, bölüşüm, birikim/büyüme öğeleri ayrıştırılarak) incelenmektedir. Böylece kitapta Ricardo, Marx, Keynes, Kalecki bölümleri yoktur. Okur, bu iktisatçılarla incelenen konulara katkıları söz konusu olduğunda, yeri geldikçe karşılaşacaktır. Buna karşılık, kapsamı daha sınırlı olan bazı modeller, ilgili kuramcının adları (Harrod, von Neumann, Kaldor-Pasinetti ve Robinson) altında sunulmaktadır.

Kitap, ayrıca, her bölümün sonunda okuma listelerini, 1970’li yılların ortalarında kesilen bir kaynakçayı, metindeki kullanımlarla sınırlı bir İngilizce-Türkçe terim karşılıklarını ve bir dizini içeriyor.

¹ Kitabının başlığında Akyüz niçin “değer” yerine “sermaye” kavramını yeğlemiştir? Bence bu, neoklasik bölüşüm/değer kuramına sermaye kavramını eleştirerek saldıran iktisatçıların başlattığı (ve neoklasiklerin kesin yenilgisiyle sonuçlanan) onbeş yıllık bir tartışmanın izlerinin kitabın yayımlandığı 1976’da pek taze olmasından kaynaklanıyor.

Marx ve Klasik Politik İktisat

Bu çerçevede Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'ye "soldan" yöneltilebilecek bir eleştiriyi öngörebiliyorum: Marksist iktisat, niçin klasik ekonomi politiğin içine "sıkıştırılmıştır" ve "çağdaş klasik yaklaşım" içinde yer almamıştır? Bu olası eleştirinin iki ayağını ayrı ayrı ele alabiliriz.

Bir kere, Marksist iktisat, Marx'ın düşünce sisteminin tümü değil; bir ögesidir. Marx'ın yoldaşı, çalışma arkadaşı Engels 1877'de "Marx'ın bilim tarihine getirdiği en önemli iki katkı"yı birinci olarak, "dünya tarihinin kavranmasına getirdiği devrimci yenilik" (tarihî maddecilik); ikinci olarak da, politik iktisada, "artı değer kuramı" aracılığıyla getirdiği yenilik olarak belirtiyor. Marx'ın hayatında ve ölümünden sonra yayımlanan yapıtlarından tümü değil, (başta Kapital) bir bölümü iktisadî çalışmalardır. Marx da bunları, "benim iktisadî çalışmalarım" diye tanımlamıştır. Bu çalışmalarla klasik politik iktisat arasındaki bağlantılara gelince, bu kez de Marksizmin 20. yüzyıl içindeki öncü temsilcilerinden Lenin'in "Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni" başlıklı yazısına başvurabiliriz. Lenin'in sözleriyle, "Marksist doktrin..., ondokuzuncu yüzyılda insanlığın, Alman felsefesi, İngiliz politik iktisadı ve Fransız sosyalizmi tarafından temsil edilen en iyi eserlerinin meşru mirasçısıdır... Klasik politik iktisat,... emek-değer kuramının temellerini attı. Marx da onların çalışmalarını geliştirdi." Lenin, daha sonra, bu geliştirme sürecinin, özellikle artı değer kuramı aracılığıyla klasik okulun katkılarını nasıl aştığını da açıklıyor.

Böylece, yoldaşları ve takipçileri Marx'ın iktisadî katkılarının, Marksist sistemin tümünü değil, bir bölümünü kapsadığını ve Marx'ın klasik politik iktisat geleneğini sürdürdüğünü, geliştirdiğini ve aştığını düşünmektedirler. Yılmaz Akyüz, yapıtının ilk baskısına yazdığı Önsöz'de, kitabında, "Marx'ın ekonomi politik'inin tarihsel materyalizmden... soyutlanarak incelenmiş olduğunu", yani Marx'ı "sadece iktisatçı Marx'la" sınırlı kalarak ele aldığını açıkça ifade ediyor. Bu sınırlamaya hakkı olduğunu hehalde kabul emeliyiz. Burada bir sorun, bir anlamda aynı ailenin içinde yer alan, klasik/Marksist politik iktisat akımının hangi başlık altında adlandırılacağıdır. Akyüz, klasik okul başlığını yeğliyor. Başkaları tam ters yaklaşımı yeğleyebilirlerdi.

Burada yukarıda değinilen "olası sol" eleştirinin ikinci ayağına geliyoruz. "Çağdaş" klasik iktisat okulu, niçin Sraffa, von Neumann ve eklektik bir "iki sektörlü doğrusal model" ile sınırlı kalmış; çağdaş Marksist iktisatçılara niçin burada yer verilmemiştir?

Bu soruyu da iki doğrultuda inceleyebiliriz. Birincisi, Yılmaz Akyüz'e göre "çağdaş klasik yaklaşım"ın öncüsü olan Piero Sraffa, hem Marx'ı, hem de Ricardo'yu temsil etmektedir. Sraffa'nın 1951'de Ricardo'nun toplu yapıtlarına yazdığı Önsöz'le ve daha da önemlisi, 1960'ta yayımlanan Malların Mallarla Üretimi başlıklı kitabıyla Ricardo ve Marx'ın çözümsüz bıraktığı bazı sorunları çözdüğü veya onlara açıklık getirdiği yaygın kabul görmüştür. Örneğin, "emek içerikleriyle tanımlanan bir değerler sisteminden, farklı sermaye yoğunluklu sektörlerle ve eşit (tek) kâr haddine dayanan bir fiyatlar sistemi türetilbilir mi?" Bu sorunun yanıtlanmasında² Marx'ın matematiksel bir hata yaptığını iddia eden Böhm-Bawerk'in 1898 tarihli eleştirisinin, Sraffa'nın analizi tarafından geçersiz kılındığı; dolayısıyla Marx'ın sisteminin böylelikle tamamlandığı görüşü bazı Batılı Marksistler (örneğin Maurice Dobb ve Ronald Meek) tarafından kabul görmüştür. Bu yorumu izleyen Akyüz'e göre, Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'nin "çağdaş klasik yaklaşım"ı inceleyen kısmında Marx, "Marx'ın transformasyon probleminin çözümünüyle ilgili koşulları saptadığı için" (s.234) Sraffa tarafından temsil edilmektedir.

Akyüz'ün kitabının yayınından sonra Sraffa'ya Marx-karşıtı yorumlar getiren iktisatçılar, (örneğin Sraffa'dan sonra Marx başlıklı 1978 tarihli kitabıyla İngiltere'den Ian Steedman) çıktı. Bu yorumlar, Marksist çevrelerde de Sraffa karşıtı tavırlara yol açtı. Örneğin, Türkiye'nin önde gelen Marksist iktisatçılarından Sungur Savran İngilizce ve Türkçe yazılarıyla Sraffa'yı çok daha eleştirel bir açıdan değerlendirdi. Akyüz'ün bu tartışmada Steedman'ın Sraffa-Marx karşıtlığı tezine katılmayacağını tahmin ediyorum; zira, Steedman yorumunun öncüllerinden olan Morishima, Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'de ele alınmış; ancak, Akyüz'ün Marx-Sraffa yakınlığını vurgulayan yaklaşımını etkilememiştir.

Öte yandan "çağdaş klasik yaklaşım"ın incelendiği Kesim IV'te Marx'ın yirminci yüzyıldaki takipçileri tarafından geliştirilmiş bulunan emperyalizm analizinin (veya o gelenekle akrabalık gösteren "dünya sistemi" veya "bağımlılık okulu" katkılarının) kapsamamış olduğu doğrudur. Akyüz, aşağıda göstereceğim gibi bu alana daha sonra, farklı bir yörünge izleyerek geçecektir; ancak 1976 tarihli kitabında değil; zira, bu kitabın inceleme alanını oluşturan sermaye, bölüşüm, büyüme kuramlarının tümü, birkaç istisna dışında "kapalı ekonomi" modelleri üzerine inşa edilmiştir. Ve kanımca bu özelliği nedeniyle de Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'nin (ve bu gündem içinde sürdürülen iktisadi araştırmaların) güncelliği hızla artacaktır.

2 "Gerçek hayatta sadece fiyatlar algılansa bile, değer kapitalizmin özünü (sömürüyü) kavramamız için vazgeçilmeyecek bir kavramdır." Bu ifade, Marksist iktisatta niteliksel değer kuramı diye anılan (ve "değerlerin fiyatlara dönüşümü" sorununun matematiksel çözümüne gereksinim duymayan) bir yaklaşımın başlangıç noktasını oluşturur. Akyüz, önsözünde bu yaklaşımı kapsam-dışı bıraktığını açıkça belirtmiştir.

Kapalı Ekonomi Modellerinin Güncelleşmesi

Bu öngörü, ABD'den kaynaklanan ve yayılan bir sınırlar-ötesi ekonomik krizin dünya ekonomisini allak bullak ettiği bir tarihte şaşırtıcı görülebilir. Dünya ekonomisinin son on yılda yaşadığı iki krizden hem bir öncekinin (1997-1998), hem de bugünkünün ardında sonuna kadar zorlanan, abartılı "açık ekonomi" ortamlarının rol oynamış olduğu açık-seçik ortadayken... Elbette, güncel iktisat politikası tartışmaları, sermaye hareketlerindeki ve dış ticaretteki sınırsız serbestleşmelerin; ABD'nin dolar hegemonyası aracılığıyla yarattığı (ve sürdürülemeyeceği 2007'de açık-seçik ortaya çıkan) küresel dengesizliklerin; finansal sistemleri birbirlerine bağlayan, kontrol edilemeyen uluslar arası ağların eleştirel çözümlemesinden hareket etmektedir.

Ne var ki, her yerde yıkıntıları temizleme zamanı gelince, enkaz, uluslararası ortamda değil, ülke ekonomileri düzleminde kaldırılacaktır. Her büyük bunalım sonrasında gözlemlendiği gibi, bu krizertesinde ciddi bir "dışakapanma" süreci elbette gündeme gelecektir. Türkiye gibi son yıllarda uluslararası sermaye hareketlerinin veya dış talebin canlılığına teslim olan ekonomiler, birden bire "bundan sonra ne olacak?" sorusuyla karşılaşacaklardır. O zaman, "kapalı ekonomi koşullarında büyümenin belirlenmesi; bölüşüm ilişkilerinin dönüşümü" sorunsallarını incelemiş olan kuramları hatırlamak, yeni baştan öğrenmek, geliştirmek gerekecektir. "Yeni baştan öğrenmek" diyorum; zira, Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'nin ikinci yayın tarihi olan 1980'den birkaç yıl sonra üniversitelerdeki iktisat lisans eğitimleri, bu kitapta kapsanan konuları tek tek programlarından çıkardılar. En azından çeyrek yüzyıl boyunca iktisat analizine çeşitli uzantılarıyla neoklasik iktisat; iktisat politikası tartışmalarına ise aynı okulun türevi olan küreselleşmeci, "serbest" piyasacı, neoliberal ("piyasa dostu") doktrinler ve bu kısıtlamaların imkân verdiği ölçülerde kısa vadeli makro-ekonomi modelleri egemen oldu.

Sermaye birikimi, yatırımların sektörler-arası dağılımı, istihdam, teknik ilerleme, teknolojik gelişme, sınıflar-arası bölüşümün belirleyicileri ve bütün bunların talep, kısa ve uzun dönemde büyüme dinamikleri üzerine etkileri... Uzunca bir süreden beri iktisat politikalarında tartışma dışı kalmış olan bu sorunların, iktisadi düşünce tarihinin bizlere bıraktığı iktisat mirasının ana öğeleri olarak hatırlanma gereksinimi artık doğmuştur. Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'nin içerdiği, tartıştığı, değerlendirdiği bu miras, bu nedenlerle tekrar güncelleşmektedir.

Peki, kitabın 1976 baskısının 2009'da değiştirilmeden yeniden yayımlanması, kapsanan konulardaki yenilikleri dışta bırakmış olması nedeniyle büyük bir boşluk oluşturmakta mıdır? Kanımca hayır. Zira, klasik, Marksist ve Keynes'gil kuramların "unutturulmak istendiği" geçmiş otuz küsur yıl içinde bu alana getirilen

tek yenilik, neoklasik iktisatçılar tarafından “içsel büyüme teorileri” başlığı altında geliştirilen modellerdi. Akyüz, bu “yeniliği” kapsamak isteseydi, onu Sermaye, Bölüşüm, Büyüme’nin “çağdaş neoklasik yaklaşım”ı inceleyen Kesim V’e eklemesi gerekecekti. Bu eklentinin, kitabın içeriğini zenginleştireceğini düşünmüyorum. Akyüz de 2009 baskısına yazdığı Önsöz’de sözü geçen büyüme teorilerinde, “yeni olduğu iddia edilen unsurların... uzun zamandır literatürde tartışılacağı”ni belirtiyor ve bunların çağdaş neoklasik yaklaşım’ın incelendiği kesimlerde Akyüz’ün ortaya koyduğu “yetersizliklere ve eleştirilere yanıt vermemesi, hatta bunları yok sayması” nedeniyle ciddiye alınacak yenilikler içermediğini ileri sürüyor. Kitabın içeriğine anlamlı bir katkı getirmeyecek olan bu kuramın dışlanmış olması, kanımca, doğru olmuştur.

Kuramsal alanda neoklasik iktisatın, politikalar alanında “serbest” piyasa ideolojisine dayalı neoliberal (“piyasa dostu”) yaklaşımların “hayatın gerçekleri” karşısında iflas ettiği bir dönemden geçiyoruz. Akyüz’ün kitabında eski ve çağdaş neoklasik kuram ve doktrinler üzerindeki değerlendirmeler gösteriyor ki, bu “iflas”, kuramsal düzlemde çağdaş klasik/Marksist ve Keynes’gil katkılar tarafından esasen ilan edilmişti.

Akyüz’ün Sonraki Katkıları

Sermaye, Bölüşüm, Büyüme’nin doğum sancularına, Yılmaz’la birlikte öğretim üyeleri olarak görev yaptığımız Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde bizzat tanık oldum. Kitabın ilk üretimi, mumlu kâğıtlara daktilo edilerek teksir edilen; giderek büyük boy tuğlalar hacmine ulaşan büyüme teorileri ders notlarıyla başladı. Adım adım ders kapsamının çok dışına taşarak bu hacimli kitap ortaya çıktı.

Yılmaz Akyüz’ün bir sonraki önemli katkısı, Sermaye, Bölüşüm, Büyüme’nin ana çerçevesine giren; ancak o kitapta kısaca ele alınan bir konu üzerinde oldu. Neoklasik iktisat kuramına, “sermaye faktörü”nün ölçülemezliği nedeniyle yöneltilen eleştiri, “aynı şey farklı emek türleri için de geçerlidir” savıyla karşılandı; nitelikli emek, eğitimden hareketle “insan sermayesi yatırımları”na bağlandı ve giderek sermaye faktörü ile tanımlanmaya çalışıldı. Neoklasik kamptan gelen bu savunma hattını, Akyüz, 1980’de yayımlanan Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli Emek Sorunu (Ankara, 1980, SBF Yayını) başlıklı kitabıyla didiklemedi ve çökertti. Bu kitap da, Akyüz’ün benimsediği klasik politik iktisat çizgisinin Marksist bir çekirdek üzerine oturduğunu göstermektedir.

1983’ün Şubatında, Ankara Sıkıyönetim komutanlığı’nın emri ve Rektör Tarık Somel’in yazılarıyla önce ben, bir hafta-on günlük bir arayla Yılmaz üniversiteden

uzaklaştırıldık. Ben, iki yılı biraz aşkın bir süreyle Zimbabve Üniversitesi'ne gittim. 1989'da Danıştay kararıyla üniversiteye döndüm. Yılmaz Cenevre'de UNCTAD'da çalışmaya başladı. Üniversiteye dönmedi. Zamanla UNCTAD'ın en önemli dairelerinden birinin başkanı ve fiilen UNCTAD'ın baş iktisatçısı oldu. Yılmaz'ın UNCTAD'daki çalışmalarının önemli bir bölümü, bu kuruluşun yıllık Trade and Development Report ("Ticaret ve Gelişme Raporu") başlıklı yayınlarında içerilmektedir. Bunlar, Dünya Bankası'nın World Development Report ("Dünya Kalkınma Raporu") başlıklı yayınlarının simetrik karşıtıdır ve dünya ekonomisindeki gelişmeleri "soldan" (yani yoksul, azgelişmiş, bağımlı ülkeler ve halkların ekonomik sorunları üzerinde odaklanarak) inceleyen çok değerli ve kalıcı araştırmalardır. Birleşmiş Milletler kuralları nedeniyle anonim (imzasız) yayımlanmasına rağmen, UNCTAD'da herkes bu raporların ana redaktörünün Akyüz olduğunu bilirdi. 1997-2002 arasında ben de zaman zaman bu raporların hazırlıklarına "uzman" konumuyla katıldım.

Akyüz'ün UNCTAD döneminde sözü geçen raporlara yaptığı katkılar ve başka çalışmaları Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'nin kapsamı dışında kalan; ancak bir yandan Marksist emperyalizm kuramının, öte yandan öncelikle 20. yüzyılın "Güneyli" iktisatçılarından kaynaklanan bağımlılık okulu analizlerinin oturduğu çerçeveye tam çakışmaktadır. Ancak, tüm Birleşmiş Milletler yayınlarında olduğu gibi "renksiz", "tarafsız görünümlü" bir terminoloji izleme zorunluluğu bu ürünleri biçimlendirilmiştir. Bu kısıtlama bir yana, Akyüz'ün UNCTAD'taki çalışmaları, emperyalizmin çağdaş olgularına ve dünya kapitalist sisteminin içsel çelişkilerine ışık tutan çok önemli katkılardır.

Sermaye, Bölüşüm, Büyüme, Yılmaz Akyüz'ün bir iktisatçı olarak olgunluk döneminin ürünüdür. Çağdaş klasik/Marksist iktisat okulunun bir mensubu olarak, kapalı ekonomi varsayımları içinde geliştirdiği kuramcı niteliğini Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli Emek Sorunu ile sürdürmüştür. 12 Eylül rejiminin badiresine uğradığı için araştırma gündemi bambaşka bir doğrultuya yöneldi. Belki de iyi oldu. UNCTAD'ta dünya ekonomisini, özellikle azgelişmiş/çevre ekonomilerinin sorunları perspektifiyle incelemeye başladı. Artık, klasik iktisat okulunun sorunsallarını geride bırakmış; doğrudan Marksist geleneğin emperyalizm analizlerinin uğraş alanı içine girmiş; çağdaş emperyalizmin olgular düzlemindeki çözümlenmesine, eleştirisine ve bugünkü uluslararası krizin arka planının kavranmasına dönük çok önemli katkılar yapmıştır.

Akyüz'ün sonraki dönemdeki bu önemli katkılarını bir senteze dönüştürerek yayımlamasını ümit ederken, Sermaye, Bölüşüm, Büyüme'yi iktisadi öğrenmek isteyen ve öğreten herkese, vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olarak tavsiye ediyorum.